

ЗЮЗЯ — бог зімы. Яго яшчэ называюць беларускім Дзедам Марозам. Выглядае як маленькі дзядок, тоўсты, з белымі валасамі і белай барадой. Ходзіць у цёплай вопратцы, а ногі босыя. У руцэ — чыгунная булава. На занятку па азнаямленні з Зюзьй вывучаецца верш Л. Геніюш «Мароз». Таксама можна пазнаёміць з вершамі Я. Журбы «Дзед Мароз», Я. Коласа «Дзед-госць». Выхавацель у час занятку паказвае выхаванцам цацку Зюзя, дзеці разглядаюць яе і абмяркоўваюць паводзіны персанажу.

ЛЯЛЯ — міфічны персанаж, багіня вясны. Гэта стройная прыгожая дзяўчынка, у якой на галаве вяночак з кветак. Яна аберагае закаханых. Дзяцей знаёмяць з вобразам і яго характэрнымі асаблівасцямі [2].

Заклучэнне. У час гульні з народнай цацкай развіваецца родная мова, фарміруецца устойлівая цікавасць да яе, фальклору, ствараецца сітуацыя асобна арыентаванага ўзаемадзеяння цацкі з кожным дзіцем.

Мы прапануем такую схему аналізу цацкі: вызначэнне матэрыялу, з якога зроблена цацка; асноўнага (фонавага) колеру; асноўных элементаў; кампазіцыі ўзору; характару колеравага выканання.

У працэсе інсцэніроўкі асобных урыўкаў казкі развіваюцца навыкі дыялагічнага маўлення, падтрымліваецца жаданне падаць голас так, як гэта робяць жывёлы. Працягваецца знаёмства дзяцей з беларускім нацыянальным адзеннем; вылучаюцца характэрныя асаблівасці беларускага арнаменту; замацоўваецца веданне геаметрычнага і расліннага арнаментаў; звяртаецца ўвага на характэрныя асаблівасці беларускага нацыянальнага касцюма: перавага белага колеру, элементы дэкору (колер, форма); фарміруецца ўяўленне аб тым, што вышыўка выкарыстоўваецца для ўпрыгожвання адзення; развіваецца эстэтычны густ.

Спіс цытаваных крыніц

1. *Пралыгіна, Н. В.* Гульні з лялькай: фарміраванне сацыяльнага вопыту і асабістых якасцей у дзяцей 3-га года жыцця сродкамі вуснай народнай творчасці ў гульнівай дзейнасці / Н. В. Пралыгіна. — Мінск : Новое знанне, 2015. — 40 с.
2. *Старжынская, Н. С.* Народная цацка — люстэрка культуры : дапам. для педагогаў устаноў дашк. адукацыі з беларус. і рус. мовай навучання : з электрон. дадаткам / Н. С. Старжынская, Д. М. Дубініна. — Мінск : Выш. шк., 2014. — 87 с.

УДК 378

Д. І. Жыдаль

Дзяржаўная ўстанова адукацыі «Жамчужненскі яслі-сад», аг. Жамчужны

БІЛІНГВІЗМ

Уводзіны. Білінгвізм (лац. *bilinguis* < (bis) двойчы, *lingua* мова), ці двухмоўе, — валоданне і папераменнае карыстанне дзвюма мовамі. Калі ва ўжытку знаходзяцца тры і больш моў — гэта шматмоўе, або полілінгвізм. У навуковай літаратуры можна знайсці і некаторыя іншыя азначэнні гэтага паняцця. І гэта зразумела, бо білінгвізм — гэта вельмі складаны моўны і маўленчы працэс. Так, Ю. Д. Дэшырэў вызначае двухмоўе як «вольнае валоданне ці проста валоданне дзвюма мовамі» [5]. На думку даследчыка, двухмоўе пачынаецца тады, калі ступень авалодання другой мовай шчыльна набліжаецца да ступені валодання першай. У. Вайнрайх лічыць, што білінгвізм — гэта папераменнае карыстанне дзвюма мовамі ў залежнасці ад сітуацыі, а асоб, якія ў той ці іншай ступені валодаюць дзвюма мовамі, называе білінгвамі [3].

На нашай планеце жывуць многія народы. Яны знаходзяцца ў пастаянным кантакце адзін з адным, асабліва суседнія этнасы, якія часта маюць адну тэрыторыю пражывання або знаходзяцца ў складзе адной дзяржавы. Моўныя кантакты, якія дыктуюцца эканамічнымі, культурнымі і іншымі сувязямі, патрабуюць вывучэння і выкарыстання ў моўнай практыцы дзвюх і больш моў. Існуюць і іншыя матывы авалодвання дзвюма ці некалькімі мовамі (атрыманне адукацыі, патрэбы навуковай дзейнасці і інш.).

Адным з рэгіёнаў, значная частка насельніцтва якога карыстаецца дзвюма мовамі, з'яўляецца Беларусь. На тэрыторыі Беларусі двухмоўе існавала даўно, хоць яго характар і састаўныя кампаненты мяняліся. Ужо ў перыяд Вялікага Княства Літоўскага існавала беларуска-царкоўнаславянскае пісьмовае і вуснае двухмоўе. З пашырэннем на тэрыторыі Беларусі польскай мовы пачало складацца беларуска-польскае двухмоўе. Пазней, калі пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай беларускія землі адышлі да Расіі і функцыі афіцыйнай мовы ў значнай ступені стала выконваць руская мова, шырока развіваецца беларуска-рускае двухмоўе. У раёнах сумеснага пражывання беларусаў з іншымі народамі фарміравалася беларуска-літоўскае, беларуска-ўкраінскае, беларуска-латышкае двухмоўе. У перыяд уваходжання беларускіх зямель у склад Рэчы Паспалітай і Расійскай імперыі, а таксама ў апошні час характар і развіццё двухмоўя і ў цэлым моўная сітуацыя на Беларусі ў значнай ступені залежалі ад дзяржаўнай палітыкі (паланізацыя, русіфікацыя і інш.).

Сучасная моўная сітуацыя на Беларусі характарызуецца пераважна суіснаваннем і выкарыстаннем беларускай і рускай моў і можа быць вызначана як беларуска-рускае двухмоўе. Нацыянальнае беларуска-рускае двухмоўе прадстаўлена індывідуальным беларуска-рускім (калі побач з роднай беларускай двухмоўны індывід выкарыстоўвае і рускую мову), руска-беларускім двухмоўем і індывідуальным беларускім і рускім аднамоўем. Сапраўды, значная частка насельніцтва Беларусі актыўна карыстаецца і рускай, і беларускай мовамі ў розных сферах грамадскай дзейнасці. Аднак існуе і значны кантынгент людзей, якія практычна карыстаюцца толькі якой-небудзь адной мовай. Калі ж браць пад увагу і пасіўнае валоданне другой мовай, і ўспрыманне на ёй пэўнай інфармацыі, то трэба прызнаць, што ўсё беларускае насельніцтва з'яўляецца двухмоўным. Пра характар беларуска-рускага двухмоўя і наогул пра моўную сітуацыю на тэрыторыі Беларусі сведчаць і матэрыялы апошняга перапісу. Дома па-беларуску размаўляюць 3 млн 683 тыс. чалавек (37 % насельніцтва), а па-руску — 6 млн 308 тыс. (63 %). Сярод найбольш распаўсюджаных нацыянальнасцей Беларусі ступень распаўсюджанасці моў наступная: на бытавым узроўні беларускую мову выкарыстоўваюць 41,4 % беларусаў, 4,3 % рускіх, 57,6 % палякаў, 10,2 % украінцаў, 3,8 % яўрэяў. Рускую мову як сродак маўлення выкарыстоўваюць 58,6 % беларусаў, 95,7 % рускіх, 37,7 % палякаў, 83,6 % украінцаў, 95,7 % яўрэяў. На ступень валодання беларускай і рускай мовамі моцна ўздзейнічае моўнае асяроддзе. Можна назіраць прафесійна арыентаваны білінгвізм у настаўнікаў беларускай мовы, дыктараў радыё і тэлебачання, якія беларускую мову выкарыстоўваюць пры выкананні службовых абавязкаў, а на бытавым узроўні — рускую. Білінгвізм з рускай мовай у якасці толькі мовы прафесіі — з'ява нетыповая для Беларусі.

Асноўная частка. Білінгвізм — з'ява складаная, шматбаковая, яна цікавіць не толькі лінгвістыку, але і псіхалогію, псіхалінгвістыку, сацыялогію і таму даследуецца ў трох аспектах: псіхалагічным, педагагічным, сацыялінгвістычным.

Псіхалагічны аспект двухмоўя звязаны з асаблівасцямі псіхалагічнага складу індывіда, з яго разумовымі здольнасцямі, эмацыйнай прыстасаванасцю, з праблемамі пераключэння з аднаго моўнага кода на другі. Увогуле, з пазіцыі псіхалінгвістыкі білінгвізм — гэта здольнасць ужываць у камунікацыі дзве моўныя сістэмы. Е. М. Верашчагін выдзяляе тры ўзроўні білінгвізму: рэцэптыўны (разуменне маўлення, якое належыць другаснай маўленчай сістэме), рэпрадуктыўны (уменне ўзнавіць прачытанае і пачутае), прадуктыўны (уменне не толькі разумець і ўзнаўляць, але і будаваць асэнсаваныя выказванні). Некаторыя даследчыкі вылучаюць такія тыпы білінгвізму: каардынатыўны (аднолькавае валоданне двума мовамі), і змешаны (калі другая мова засвойваецца пры ўжо сфарміраванай сістэме першай мовы). Пры змешаным двухмоўі набытая мова заўсёды зведвае ўплыў першай, таму адчуваецца пастаянная барацьба з роднай мовай. Гаворачы пра такі тып двухмоўя, Л. У. Шчэрба ўдакладняе, што білінгвы ведаюць не дзве мовы, а толькі адну, але яна мае два спосабы выражэння [2; 4; 6; 7].

Існуе таксама перакананне, што носьбіт двухмоўя — гэта асоба, якая валодае як роднай, мацярынскай мовай, так і няроднаснымі мовамі. Родная мова — мова, засвоеная першай, у дзяцінстве, «ад маці». Мяркуюцца, што выкарыстанне ў камунікацыі гэтай мовы найбольш зручнае для чалавека. Даследчыкі разыходзяцца ў думках аб узроўні валодання няроднай мовай, дастатковым для таго, каб гаворка магла весціся аб двухмоўі. Звычайна выкарыстоўваецца расплывісты крытэры «валодаць свабодна». На падставе шматлікіх назіранняў у розных краінах свету за апошнія гады было засведчана, што такога ідэальнага білінгвізму, каб чалавек аднолькава дасканала валодаў некалькімі мовамі, або наогул не існуе, або сустракаецца досыць рэдка, а таму гэтую з'яву трэба лічыць хутчэй выключэннем, чым правілам. У сувязі з гэтым у навуковай літаратуры адрозніваюць два тыпы білінгвізму: пасіўны (залежны), актыўны (незалежны).

У пасіўным білінгвізме звычайна сістэма роднай мовы выступае як дамінантная, адпраўная, яна перадае другой моўнай сістэме свае катэгорыі і формы. Інакш кажучы, асоба з такім тыпам білінгвізму нават тады, калі размаўляе на іншай мове, думае на роднай, а ўжо потым перакладае тэкст на мову маўлення. Такі тып білінгвізму звычайна ўзнікае ў выніку навучання іншай мове. Пры актыўным білінгвізме кожная з моў функцыянуе незалежна, самастойна. Носьбіт такога двухмоўя пры карыстанні якой-небудзь адной мовай не звяртаецца да паслуг іншай.

Педагагічны бок двухмоўя закранае розныя аспекты навучання другой мове, у тым ліку і ўплыў адной мовы на працэс засваення другой.

Сацыялінгвістычны аспект праблемы двухмоўя ахоплівае кола пытанняў, звязаных з вывучэннем такіх адносін «білінгвізм—грамадства», як сфера выкарыстання першай і другой мовы; ступень авалодвання мовамі; размеркаванне камунікатыўных функцый паміж мовамі; кантынгент ахопленых двухмоўем членаў соцыуму, моўная палітыка дзяржавы і г. д. [9].

Заклучэнне. У сітуацыі двухмоўяў на тэрыторыі Беларусі ўзнікла і функцыянуе такая лінгвістычная з'ява, як трасянка, пражэкавая форма змешанага маўлення, своеасаблівы моўны гібрыд [1; 8].

Назва ўяўляе тэрміналагічную метафару, створаную ў выніку пераносу зыходнага слова з бытавой сферы ў сферу лінгвістычнай тэрміналогіі. Трасянка — гэта сумесь сена з саломай для кармлення жывёлы, якая па якасці моцна саступала сену. Калі ў гаспадара не хапае добрага сена, ён дадае салому, старанна растрасяючы яе. Карова не заўважае падману і з'ядае трасянку. Сэнс «недабраякасная сумесь» і быў перанесены ў моўную сферу.

Ад літаратурнай мовы трасянку адрознівае поўная адсутнасць норм: беларуска-рускае маўленне не падпарадкоўваецца строгім правілам і ўяўляе сабой механічнае змяшэнне розных моўных элементаў. Акрамя таго, трасянка характарызуецца малой прадказальнасцю. З’яўленне тых ці іншых слоў у вялікай ступені залежыць ад канкрэтных умоў камунікацыі. Большасць лінгвістаў лічыць, што ў аснове трасянкі ляжыць руская лексіка і беларуская фанетыка, г. зн. рускія словы вымаўляюцца па законах беларускага маўлення. Параўн.: трас. *гавару* — рус. *говорю* — бел. *кажу*; трас. *заработаў* — рус. *заработал* — бел. *зарабіў*. Сітуацыя двухмоўяў патрабуе пэўных намаганняў пры засваенні норм рускай і беларускай літаратурнай моў. Значна лягчэй з пункту гледжання неадукаванага чалавека выкарыстоўваць своеасаблівы моўны «гібрыд». Часцей за ўсё трасянка ўзнікае ў выніку засваення рускай мовы людзьмі, якія былі выхаваны ў вясковым асяроддзі і апынуліся ў горадзе ў сувязі з перасяленнем, павышэннем грамадскага статусу.

Спіс цытаваных крыніц

1. Беларуская мова: спецыяльная лексіка / В. У. Азарка [і інш.]. — Мінск, 2005.
2. Сопоставительный курс русского и белорусского языков / А. М. Бордович [і др.]. — Мінск, 1999.
3. *Вайнрах, У.* Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрах // Новое в лингвистике. Вып. VI. Языковые контакты. — М., 1972.
4. Двухмоўе // Беларуская мова : энцыклапедыя. — Мінск, 1994.
5. *Дешериев, Ю. Д.* Введение / Ю. Д. Дешериев // Развитие национально-русского двуязычия. — М., 1976.
6. *Коряков, Ю. Б.* Языковая ситуация в Белорусии / Ю. Б. Коряков // Вопр. языкознания. — 2002. — № 2. — С. 109—127.
7. Типология двуязычия и многоязычия в Беларуси. — Мінск, 1999.
8. *Цыхун, Г. А.* «Трасянка» як аб’ект лінгвістычнага даследавання / Г. А. Цыхун // Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя : матэрыялы Міжнар. навук. канф. — Мінск, 1998.
9. *Шандроха, Н. Э.* Прафесійнае маўленне гісторыка: камунікатыўны аспект / Н. Э. Шандроха. — Гродна, 2007.

УДК 378

Н. М. Зеленкевич

Государственное учреждение образования «Жемчуженский ясли-сад», аг. Жемчужный

ВОСПИТАНИЕ ДОБРОТЫ И ОТЗЫВЧИВОСТИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Введение. Формирование доброты лежит в основе нравственного воспитания дошкольника. Основой нравственности человека являются те качества, которые определяют его моральный облик, делают внутренне свободным и социально ценным во всех сферах общественной и личной жизни. Фундамент этого процесса должен быть заложен в детстве, в дошкольном возрасте. Широко известное меткое высказывание Л. Н. Толстого: «От пятилетнего ребёнка до меня один шаг. От новорождённого до меня страшное расстояние» [1].

Основная часть. Все мамы и папы мечтают видеть своих детей добрыми. И даже если кто-то из родителей это отрицает, то вряд ли он желает себе одинокой старости, лишённой заботы любимого чада. А ведь доброта не бывает избирательной — она или есть в сердце человека, или нет. И это во многом зависит от воспитания.

Рождаются ли все дети добрыми от природы, сказать сложно. Однако совершенно очевидно то, что решающую роль в формировании у них добрых качеств играет воспитание. Малыши особенно чутко реагируют на доброту и не менее чутко — на несправедливость. Нам же, взрослым, важно не «спугнуть» свойственную детям душевную чуткость, не «задавить» её своим прагматизмом. Разумеется, если мы действительно заинтересованы в том, чтобы они росли добрыми людьми.

Сочувствию и сопереживанию человек учится всю жизнь. Маленький человек, ещё не научившийся всему этому, часто не отдаёт себе отчёт в том, что он делает больно другому. Особенно плохо, когда близкие взрослые не объясняют это, а поощряют в детях жестокость.

Возможно, кто-то скажет, что современная действительность жестока и доброте в ней нет места, или что доброта — это слабость, или ещё что-то в этом роде. Конечно, каждое мнение имеет право на существование. Но не стали ли мы иногда забывать, что окружающая нас действительность — это, по большому счёту, мы сами? Ведь если многие подобным образом будут оправдывать своё нежелание воспитывать в детях доброжелательность к людям, отзывчивость, щедрость и умение сострадать, то вскоре мы получим поколение расчётливых эгоцентриков, равнодушных к чужой беде, не способных ни к дружбе, ни к любви.

К несчастью, в нашем обществе уже процветает детская жестокость: в подростковой среде учащаются случаи травли, избиений и ограблений, всё больше младших школьников дерутся «не по-детски» и грубят учителям. На это есть масса причин, и одна из наиболее важных состоит в том, что школа утратила свою воспитательную функцию. Это случилось примерно в то же время, когда привычные представления наших соотечественников о том, «что такое хорошо и что такое плохо», пошатнулись. Для нас,